

BEATUS HOMO QUI INVENIT SAPIENTIAM

.....

ÜNNEPI KÖTET TOMKA PÉTER
75. SZÜLETÉSNAPJÁRA

Kiadó: Lekri Group Kft.

Szerkesztette:

Csécs Teréz, Takács Miklós

Közreműködött:

Merva Szabina

Angol nyelvű összefoglalók fordítása:

Kovács Lajos

Technikai szerkesztés, borító:

Csongrádi Péter

Képfeldolgozás:

Tanai Csaba

ISBN 978-963-12-5188-3

Nyomdai kivitelezés: PALATIA Nyomda és Kiadó Kft.

DOBOKA A „TÖRTÉNELEMBEN” GELOUTÓL ISTVÁNIG, DHLOBOKU-TÓL DOBUKÁIG AZ ÁRPÁD-KORI VÁRKOMPLEXUM A XIX–XXI. SZÁZADI ÉRTELMEZÉSEK BÉKLYÓJÁBAN

Leszámítva Crettier Károly 1942-es kisméretű ásátását, több mint 5 évtizede annak, hogy elkezdődtek a tervásatások a Kis-Szamos völgyéhez tartozó Lónya patak völgyében, Könyöki József által már 1906-ban várként definiált Doboka várkomplexumában. Összehasonlítva más kelet-közép-európai hatalmi centrum feldolgozásának kutatási és interpretációs stádiumá-

val, sajnos Doboka (együtt a többi erdélyi hatalmi kora középkori centrummal) régészeti terepkutatása és elméleti feldolgozása tudományos skálán csak az utolsó között említhető. Kutatási szakaszainak, illetve a várrendszerrel kapcsolatos interpretációknak a bemutatására próbáltunk e tanulmányban sort keríteni.

DOBOKA TOPOGRÁFIAI HELYZETE

Az Erdélyi Medence üledékes rétegeiben a Kis-Szamos egy Gyalutól (Gilăutól) Désig (Dej) húzódó, általában 400–232 m tengerszint fölötti magasságú völgyet hoz létre, a Kis-Szamos völgyét (Valea Someșului Mic). Ez általában viszonylag széles, helyenként a 4–5 kilométer szélességet is elérheti, bár jellemző rá a hirtelen, átmenet nélküli szűkületek és hirtelen kiszélesedő szakaszok dinamikája, a folyó által átvágott geológiai rétegek keménységének függvényében. Domborzatára a széles árterület (Lunca Someșului), és az erre ráépülő 6–8 terasz jellemző, az emberi megtelepülésre kiválóan alkalmas terület. Az erdőssztyepp jellegű területen erőteljesen érződnek az antropikus tényezők következményei (az erdős övezet visszaszorulása, fokozódó talajeroszió stb.).

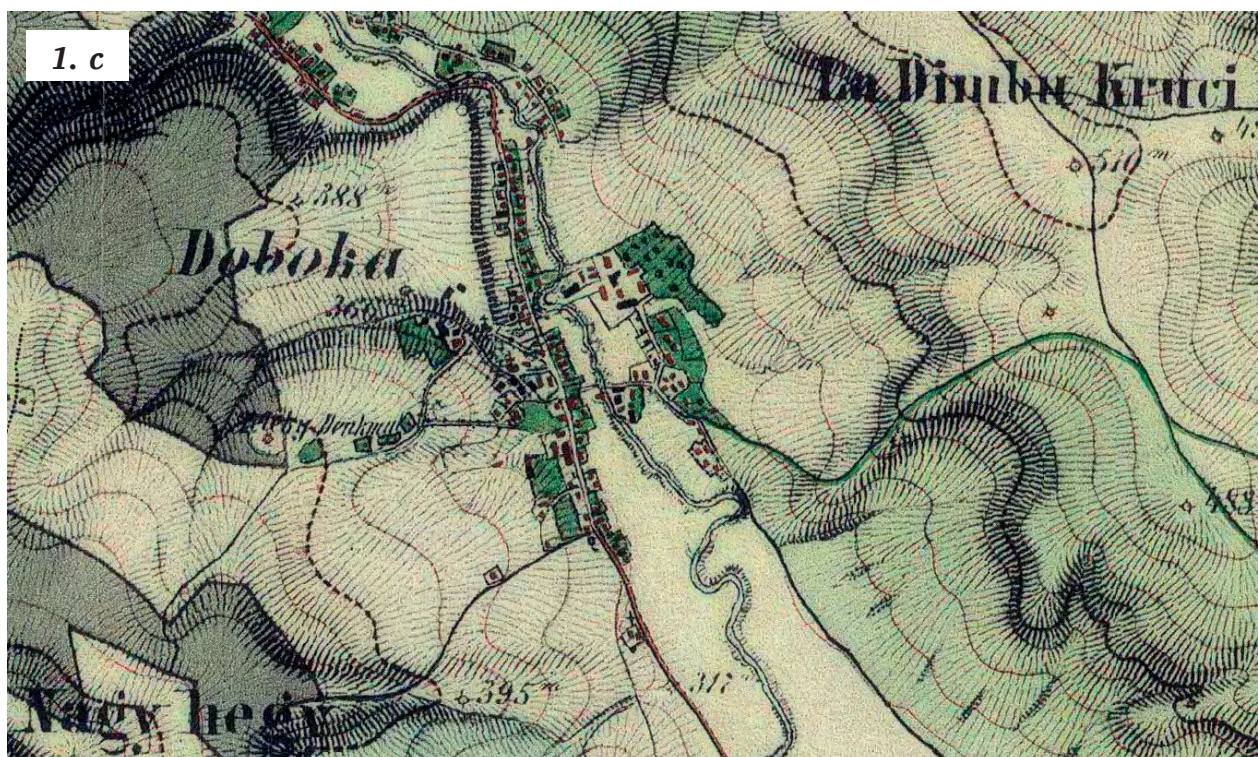
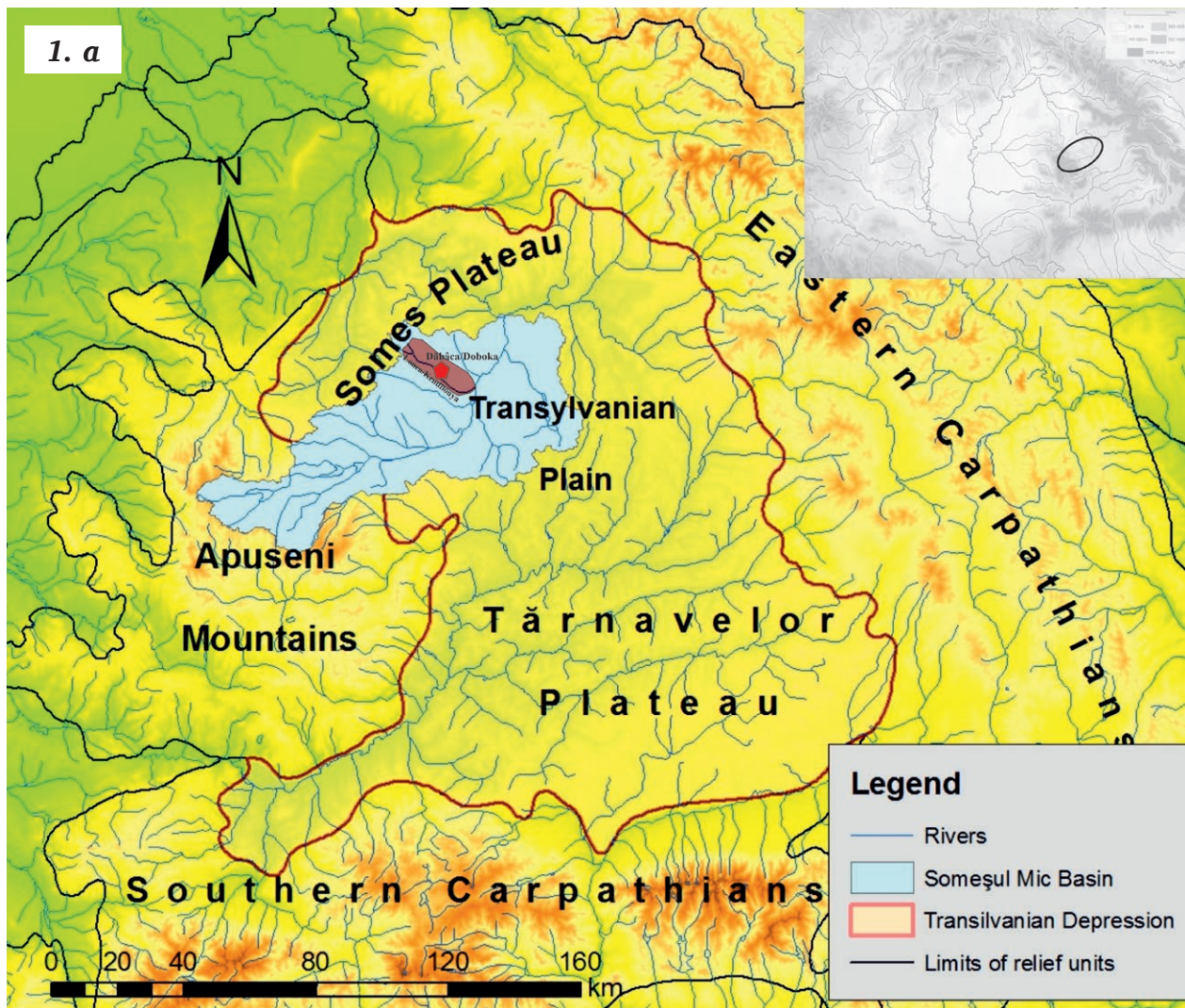
A Kis-Szamos völgye több domborzati aleggységet választ el egymástól. Északról a Szamosmenti-hátság (Podișul Someșului) üledékes felépítésű déli egységei, a Kolozsvári- és a Dési-dombság határolják (Dealurile Clujului–Dealurile Dejului), melyeknek enyhén lekerekített formájú, 500–600 m átlagmagasságú dombvonulatait a Kis-Szamos bal oldali mellékfolyóinak (Nádas, Kajántó, Fejérdi patak, Borsa, Lóna, Lozsárdi patak) északnyugat-délkelet irányú völgyei tagolják. (Perșoiu 2010, 56.)

Egyik közülük Kendilóna pataka, amelynek szűk völgyében található Doboka falu. A patak 10 kilométerre Dobokától keletre ömlik a Kis-Szamosba. A falutól délnyugatra fekvő Nagyhegy (529 méter tengerszint felett) egyik oldalháta a Lóna-patak völgye felé olyan mértékben leszűkítette a völgyet, hogy az így keletkezett szorosnak önként kulcsponkjául kínálkozik. A két domb közé szorított keskeny völgy útszakasza mellett,

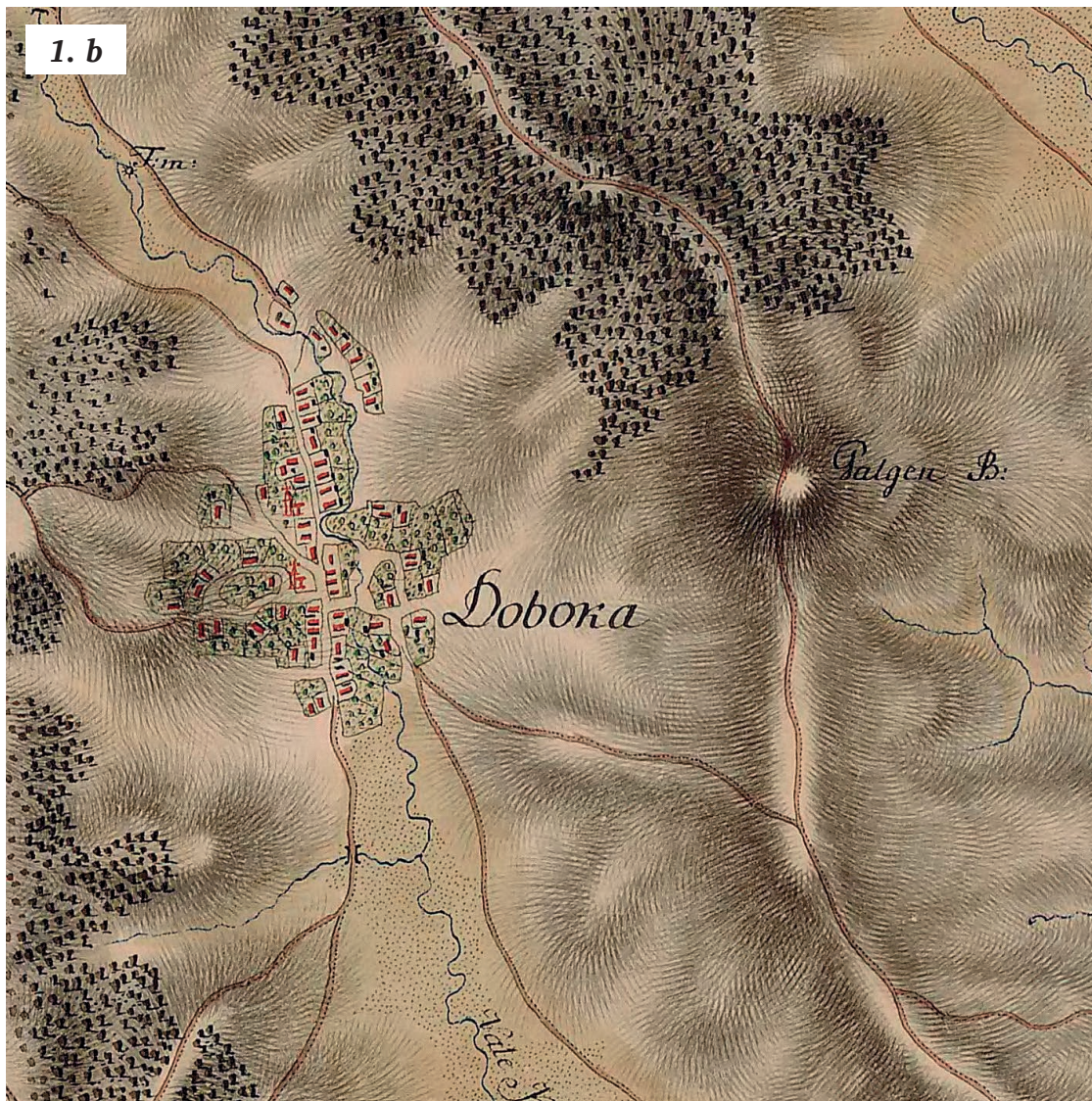
körülbelül a falu közepén balkézre éles kanyart vesz. Az e kanyar által bezárt területen feküdt az egykori várkomplexum. A két domb északnyugat irányban fokozatosan lesüllyed. A vár alakja lekerekített csúcsú, hegyesszögű körcikkhez hasonlítható, amely É-ÉK felé mutat. Két oldala 25–45°-os lejtőt képez, kitűnően védhető. Ezen a helyen épült fel a kora középkori várkomplexum, illetve e köré hoztak létre számos települést, és itt építettek számos templomot a kora középkorban.

A DOBOKA HELYNÉVVEL KAPCSOLATOS ÉRTELMEZÉSEK: DOBOKA NEVÉNEK INTERPRETÁCIÓJA A MAGYAR ÉS A ROMÁN TÖRTÉNETI SZAKIRODALOMBAN

A magyar történetírásban majdnem általánosan elfogadottá vált az elmúlt évtizedekben *Doboka* várát Szent István nevéhez kötni és az 1000 körüli időre keltezni, a vármegye nevét pedig egyetlen írott forrás alapján *Dobuka* nevéből származtatni. (Benkő 1994, 169.) Anonymus XIII. század eleji *Gesta Hungarorum* Doboka fia Csanádot említi, aki legyőzte Ajtonyt. Mivel a forrás Csanádot a király unokatestvérének állítja, és nincs adat arra, hogy Géza fejedelemnek Doboka nevű testvére lett volna, ezért inkább az valószínű, hogy Doboka sógora volt Gézának, így Csanád leányági unokatestvére lehetett Istvánnak.¹ A magyar történetírásban azonban nem a Doboka-névszármaztatás volt az egyedüli interpretáció, ugyanis a XIX. század elején Gyarmathi Sámuel,² illetve majdnem egy évszázaddal később Réthy László ó-szlávként értelmezte a helynevet. (Tagányi et al. 1900, 320.)

1. a-d kép. Doboka a Kis-Szamos völgyében
Doboka az I. és II. katonai térképen, illetve a vár észak-nyugatról (1964)

A vár nevének magyar eredete későbbi termék, azonban megelőzi Réthy elméletét. A *Magyar Nemzet Története az Árpád házi királyok alatt* I. kötetében Pauler Gyula Dobokát, akárcsak Kolozst és Tordát is, személynévre vezet vissza. (Pauler 1893¹, II, 71.) Pais Dezső szerint a *Doboka* elterjedt személynév lehetett a középkorban, hiszen ez mind az írott forrásokban, mind a Kárpát-medencei helynevekben több alkalommal előfordult. (Pais 1926, 112.) Gyarmathi 1816-os művét követően az első igazán nyelvészeti elemzés Melich János nevéhez köthető. Mind az 1916-os, mind az 1927-es művében a *Doboka* helynevet az ómagyar *dob* személynévből származtatja, az *-ika* kicsinyítő képző alkalmazásával. (Gombocz–Melich 1916, 1373–1374.; Melich 1927, 245.) Ugyanakkor Melich az 1927-es tanulmányában felgyűjti mind a Kárpát-medencében található *Doboka* helyneveket (ötöt említ), mind a *Doboka* személynévvvel kapcsolatos forrásokat. (Melich 1927, 244.) Melich magyarázatát Moór Elemér teljesen kizártnak tartotta. (Moór 1927, 122–150.) Azonban Melich nyomán, a Hóman–Szekfű-féle két világháború közötti szintézisben is hasonlóképpen értékelték a *Doboka* helynevet, amely Melich elméletének közkedveltségét jelzi. (Melich 1927, 240–245.; Hóman–Szekfű 1935, 211.) Ezt átveszi a várról szóló első történeti–régészeti tanulmányában Crettier Károly.³ Györffy György a *Doboka* helynevet István *Dobuka* ispánjának személynévével magyarázta. (Györffy 1975, 112.) Érdekes elmélettel állt elő Kristó Gyula: szerinte

az Ajtonyt 1028 körül legyőző Csanád apja egy nemzedékkel korábban Gyula ellen viselt győztes hadat 1003 körül. Kombinációjában nagy szerepet az a jelenség kapott, hogy várak és megyék gyakran viselik győztes hadvezér nevét, mint például a Koppány elleni hadjárat egyik vezére, Hont, valamint az Ajtonyon diadalt arató Csanád. (Kristó 2004, 91–92.) Bár a két analógia valós, azért ezt az elméletet több bizonytalansági tényező gyengíti. Egyfelől Hont megye Koppány területétől távol helyezkedik el, másfelől feltételezhető, hogy Ajtony bukása korábbi időszakra tehető, ugyanis a régebbi és az újabb kutatás a Maros-menti nagyúr bukását a Gyula elleni hadjáratához közeli évekre, 1003/1004-re keltezi. (Hóman–Szekfű 1935, 178–179.; Váczy 1938, 475–506.; Szabados 2013, 609–621.) Az sem erősíti Kristó történeti (re)konstrukcióját, hogy a krónika kifejezetten Szent István személyes hadjárataként tünteti fel a Gyula elleni támadást. (SRH 1999, I. 314–315.) Ettől még természetesen az Árpád-házzal rokonságba került *Doboka* részt vehetett az 1002/1003 körüli erdélyi hadjáratban (amit az első király éppen anyai rokonsága ellen vezetett), de erre nincs konkrét adatunk.

Fehértói Katalin 2001-es tanulmányában a magyar történettudomány egyes képviselőinek fantáziadús csapongására hívta fel a figyelmet *Doboka* névadás kapcsán, amelyeknek — véleménye szerint — nincs semmilyen reális történeti alapja. Tanulmánya végén a szó szláv eredete mellett érvel. (Fehértói 2001, 15–28.)

Év	Magyar történetírás	Román történetírás
1816	Gyarmathi: <i>duboka</i> → mély víz	
1893	Pauler: személynévre emlékeztet	
1900	Réthy: <i>dluboku</i> , <i>duboka</i> → mély völgy	
1916, 1927	Melich: <i>Dobuka</i> → <i>dob</i> + <i>ika</i>	
1927	Moór: a <i>Doboka</i> személynév nem lehet egy feltételezett ómagyar <i>Dob</i> személynév kicsinyítő képzős alakja	
1935	Hóman–Szekfű: <i>Dobuka</i>	
1942	Crettier: ómagyar <i>dob</i> + <i>-ika</i>	
1963		Iordan: <i>dluboku</i> , <i>duboka</i>
1968		Pascu et al.: <i>dluboku</i> , <i>duboka</i>
1975	Györffy: <i>Dobuka</i>	
2005		Madgearu: <i>dluboku</i> , <i>duboka</i>
1994	Kosztai: <i>Doboka</i>	
1994	Benkő: „névadója... <i>Doboka</i> volt”	
2001	Fehértói: „mindezek nem nyújtanak elégséges bizonyítékot arra, hogy nevét a szláv nyelvből átvett földrajzi névvel magyarázzuk?”	
2003	Benkő L.: „a <i>geszta Doboká</i> -ja nem történelmi személy, hanem a Magister alkalmi ötletének, fantáziájának terméke”	
2005		Madgearu: <i>dluboku</i> , <i>duboka</i>

1. táblázat *Doboka* helynévvel kapcsolatos értelmezések

Fehértóihoz csatlakozva Benkő Loránd is kifejtette, hogy a XII. század végén a regényes Anonymus P. mester Csanád apját a dunántúli boglári Doboka nevéből mintázta, ugyanakkor egyértelműen hatott az a tény is, hogy akkor már a Magyar Királyságban egyértelműen ismert volt Doboka vára. Benkő szerint a gesta *Dobuká*-ja nem reális történelmi személy és kapcsolatot Doboka várával értelmetlen feltételezni. (Benkő 2003, 396.)

Tehát, visszatérve a névadás kérdésére: amint látjuk, gyakorlatilag két elmélet létezik Doboka nevről a magyar történetírásban és nyelvészetben: a trianoni

összeomlás előtti ósláv eredet teóriája, illetve magyar vezér személynevére visszavezető elmélet.

A román szakirodalomban, a magyarral ellentétben, fel sem merült mint lehetőség a helynév magyar eredete: talán nem is kell csodálkoznunk, hogy kétség nélkül a *dloboku*, *duboka* szláv szóból származtatták, még ha nem is próbálták megmagyarázni, hogy milyen módon került a mai, *Dăbâca/Dăbîca* formában a román nyelvben. (Pascu et al. 1968, 153.)

A Doboka helynév evolúcióját a történelmi szakirodalomban az 1. táblázatban foglaltuk össze.

DOBOKA MINT HATALMI KÖZPONT ÉRTELMEZÉSÉNEK KEZDETEI

AZ ÚN. „PRE-MODERN” ELMÉLETEK DOBOKA KAPCSÁN

Doboka várral kapcsolatos tudományos elméletek egészen a XIX. századig vezethetők vissza. Hodor Károly 1837-ben megjelent művében, *dák* várként veszi számításba, amelyet szerinte később a *Dabauk* nemzetség újít meg 1002-ben. (Hodor 1837, 606, 611.) Kőváry László úgy véli, hogy a középkori Doboka esetében nem beszélhetünk „városról”, az *urbs* szó használatát pedig tévedésnek tartja. (Kőváry 1866, 85.) Pauler Gyula is mint várat említi, (Pauler 1893, 150.) azonban első, mondhatni régészeti topográfiai említése Könyöki József nevéhez kötődik, aki 1906-ban mint elpusztult várat említi. (Könyöki 1906, 292.) Hóman Bálint Szent István halálakor királyi várbirtok székvarát látja Dobokában, (Hóman–Szekfű 1935, 208.) sőt néhány oldallal később már a határispánság székvaraként említi, „*Erdőelvi Szoltán*” erdélyi központjaként. (Hóman–Szekfű 1935, 213.) Eléggké evidens, hogy ezen elméletek csak az írott források különféle jellegű és minőségű interpretációjából keletkezettek.

AZ ELSŐ RÉGÉSZETI ÁSATÁS DOBOKÁN

A két világháború közötti román régészetet, valószínűleg Vasile Pârvan (MAR 2003, 634.) hatására, egyáltalán nem érdekelte a népvándorláskori, illetve a kora középkori régészet. Ezzel magyarázható az a tény, hogy csak Crettier Károly 1942-es kisméretű ásatása jelenti a bevezetést Doboka várkomplexumának régészeti kutatásába. Hogy az 1942-es ásatásnak voltak-e magyar tudománypolitikai mozgatórugói (tekintettel a korszakban tapasztalható tudományos és politikai célok összefonódására), vagy sem, az nem derül ki Crettier cikkéből. (Crettier 1943, 200–201.) Ugyanakkor Crettier — biztosan mestere, Roska Márton hatására — az akkori korszak axiomatikus keltezési módját követte: 1. őskori földvár, 2. Árpád-kori „*gátvár*” vagy cserépvár (XI–XIV. század), 3. kőfallal kerített vár (XV–XVII. század elejéig). (Crettier 1943, 207.) Szükséges megemlítenünk, hogy az ún. őskori földvárnak nincsen egyelőre alapja, habár a IV. vártérség sánca kapcsán az sem kizárható.

RÉGÉSZETI ÁSATÁSOK DOBOKÁN AZ 1960-AS ÉVEKBEN A POLITIKA, A TUDOMÁNY ÉS A TUDOMÁNYPOLITIKA KERESZTMETSZETÉBEN

Az 1963–1986 közötti dobokai ásatások mozgatórugóit nem érthetjük meg a korszak politikai és tudománypolitikai helyzetének elemzése nélkül. Az 1947. párizsi szerződés után a román politika és tudománypolitika „internacionalista”/moszkovita jellege egészen 1955-ig tartott, a tudománypolitikát vezető Mihail Roller leváltásáig. (Boia 1999, 123–125.) A Gheorghe Gheorghiu Dej, illetve Nicolae Ceaușescu a moszkovita komunistákkal szemben a Moszkvától való eltávolodást szorgalmazta 1956 után, ennek jegyében az előbbi korszakban bebörtönzött, két világháború közötti román nacionalista elit jelentős részét — amelyik nem paktált le a komunistákkal 1947 után — 1958-tól szabadon engedték. (Boia 1999, 125.) A dolgok ilyen alakulása a Román Munkáspárt híres függetlenségi *Nyilatkozatával* tetőzött (1964), tehát lassan, az '50–60-as években a román kommunizmus az internacionalizmust felcserélte a nacionalizmusra. (Boia 1999, 76.)

E folyamat keretén belül a tudománypolitika alakításában jelentős szerephez jutott az 1955-ben alakult Történész Bizottság (Măgureanu 2007, 297, 305.): ehhez köthető az 1960-ban megjelent *Istoria României* szintézis (Măgureanu 2007, 289–321.), s e nacionalista tudománypolitika egyik fő egyénisége Constantin C. Daicoviciu akadémikus és a köréje szerveződő kolozsvári többnemzetiségű értelmiségi réteg volt.⁴ Amint említettük, a kommunista keretekben felélesztett/feléledő új-nacionalizmus egyik fő jellegzetessége az volt, hogy 1955 után a kontinuitás tanát hirdető szakemberek között hangsúlyosan fontos szerepet kaptak a régészek, illetve a régészeti leletanyag felhasználása a kontinuitás-tan igazolására. (Az más kérdés, hogy ezt ilyen szempontból mennyire lehet valóban felhasználni!) (Boia 1999, 152.) A konkrét terv egyrészt az volt/lehetett, hogy 271-től egészen a két vajdaság megalapításáig régészeti forrásokkal kell kitölteni az időszakot, amely bizonyítaná a dáko-román kontinuitást, illetve a románság ún. *autochtonitását*. Emellett a történelmi kutatásban 1746-ra ismertté vált (Mitu–Mitu 2014, 80–88; Csapodi 1978. 7–34; Tóth 2013, 593–617.)

Anonymus-gesta ún. államalakulatainak, *etnikumainak* régészeti bizonyítékait is keresnie kellett az amúgy a II. világháború után születő (Popa 1991, 166.), formálódó, nagy várásatásokban teljesen tapasztalatlan kora középkori román régészetnek.

Következtetéképpen a Dobokán elkezdett, jelentős anyagi hozzájárulással finanszírozott tervásatás a neo-nacionalista román ideológia fontos eszközeként definiálható, e tudománypolitikai terv szerves része volt. Ugyanakkor szükséges megemlítenünk egy fontos aspektust is, amelyre Adrian Andrei Rusu hívja fel a figyelmet. Az 1959-es kötetében az erdélyi származású, Kolozsváron tevékenykedő művészettörténész, Virgil Vătășianu kritizálja azt a felfogást, hogy az 1000 utáni bennszülött lakosság várainak feltárására senki nem vállalkozik. (Vătășianu 1959, 9; Rusu 2005, 49.) Következtetéképpen, Vătășianu hatására, a román régészek később hatalmi központ képét konstruálták Dobokán. Eléggé furcsa ez a kutatástörténeti háttér: egy művészettörténész semmivel alá nem támasztott gondolatait átveszi egy ókor történész akadémikus, aki aztán a koraközépkori várásatásra felkér egy középkor történészt, Ștefan Pascu személyében.

Ezen információk tehát arra utalnak, hogy a dobokai (és általánosan az erdélyi) várkutatás a Vătășianu-féle hatás eredménye, amelyet a fontos pozícióban levő, akkor már akadémikus Constantin C. Daicovicu

a maga módján felhasznált a várásatások anyagi finanszírozására, azon egyszerű célnál fogva, hogy a történeti adatokat régészeti leletanyaggal is alátámaszthassák a kolozsvári régészek. Az 1963-ban elkezdett dobokai ásatásnak nagy jelentősége lehetett az akkori erdélyi román tudományos elit számára: az ásatásra maga az 1955-ben alakított bizottság elnöke, Constantin C. Daicovicu is több alkalommal kilátogatott (a kolozsvári múzeumban erről több fényképet is sikerült azonosítanunk),⁵ a Pascu által vezetett csapatot, a kolozsvári múzeumban található különféle dokumentációk alapján, legalább 10 régész alkotta (Șt. Pascu, M. Rusu, P. Iambor, N. Edroiu, Gyulai P., V. Wollmann, Șt. Matei, Gh. Lazarovici, I. Hica).

Nem kérdés azonban, hogy a Doboka-projektnek volt egy emberi vetülete is: ez az erdélyi román történetírás presztízsharca is volt (amelynek akkoriban Constantin C. Daicovicu és Ștefan Pascu voltak legismertebb személyiségei) a bukaresti tudományossággal, ezen belül is elsősorban Ion Nestorral (köztudomású volt Constantin C. Daicovicu és Ion Nestor nem éppen felhőtlen személyes kapcsolata).⁶

E politikai és tudománypolitikai összefüggés rendszerben kezdi el 1963-ban a kolozsvári régészekből alkotott csapat Doboka várkomplexumának régészeti kutatását: névleg Ștefan Pascu, de valójában Mircea Rusu vezetésével.

DOBOKA ÉRTELMEZÉSÉNEK ALAKULÁSA A SZAKIRODALOMBAN

DOBOKA ÉRTELMEZÉSE 3 ÉV ÁSATÁS UTÁN, AVAGY A RÉGÉSZETI ADATOK MEGEGEDHETETLEN HISTORIZÁLÁSA

Doboka kutatásának politikai hátterére, és tudományon kívüli céljára maguk az ásatók világítanak rá, hiszen alig négy évvel az ásatások megkezdése után a várral kapcsolatos mindmáig legfontosabb közleményüket publikálják. (Pascu et al. 1968, 153–202.) És nemcsak publikálják, hanem megszabják az utánuk következő interpretációk irányát! Az 1968-ban megjelent többszerzős cikk máig tartó hatását mi sem illusztrálja jobban, mint hogy néhány szakember munkáját leszámítva a román történetkutatásban, régészetben, sőt köztudatban gyökeret eresztett „a 9. századi Doboka”, és ami még sajnálatosabb: mint a *vegyes érvelés* romániai jelképe, „Gelou vezér vára” él a tudományos köztudatban, nem is beszélve a tankönyvekről. (Madgearu 2005, 113.) A készített dokumentáció a legtöbb esetben nagyon rossz minőségű. Legalább ennyire súlyos, hogy a leletanyagnak csak egy részét közölték le, és sok esetben azt is nagyon gyenge minőségben. Sok olyan kijelentést tettek, amelyet a dokumentációs anyag egyáltalán nem támasztott alá (pl. egy felszíni lakóház *pridvorját* említene a szövegben, anélkül, hogy bizonyítékokat szolgáltatnának⁷): szabadjára bocsátották a mai napig ható történetietlen „történeti” teóriáikat. A sáncárcok stratigráfiai ábrázolása majdhogynem használhatatlan; már csak ezért is kérdéses a szerzők

számos állítása. A cikk alap gondolata egyértelműen tudománypolitikai: a vár működésének kezdetei a IX. századra nyúlnak vissza (Pascu et al. 1968, 153–156.), amit kapcsolatba is hoztak az Anonymusnál szereplő *Gelou* „Blacus” vezér központjával. (SRH 1999, I. 65–67.) Doboka vára, mint a „pre-feudális” román államiság bizonyítéka, tökéletesen megfelelt a nacionalista politikai rezsím elvárásainak. Vagyis a régészet itt historizált, méghozzá a hivatalos szintre emelt történelemhamisítás kívánalmait kielégítve!

DOBOKA INTERPRETÁCIÓJA 1968 UTÁN

Az 1968-as cikk tehát napjainkig meghatározza a Doboka várkomplexumával kapcsolatos szemléletet, interpretációkat, hiszen ez az egyetlen olyan leírás, amelyet elvileg terepen készítettek, a régészeti jelenségeket közvetlenül figyelték vagy éppen figyelhették volna meg, nem is beszélve a dokumentációról. Következtetéképpen a későbbi munkák, negatív vagy pozitív hozzáállásuktól függetlenül, mind e dokumentációs anyagból voltak kénytelenek építkezni.

A MAGYAR REAKCIÓ — BÓNA ISTVÁN ÉS DOBOKA INTERPRETÁCIÓJA

Az első kritika a magyar régészet részéről érkezett és Bóna István nevéhez fűződik, azonban nem klasszikus recenzió formájában, hanem Györffy György egyik

cikke 315. jegyzetében. Sajnos ennek, valamilyen oknál fogva, vajmi kevés nyoma maradt a történeti és a régészeti szakirodalomban.⁸ Bóna rövid recenziójában egyértelműen rámutat Pascu és csapata hibáira, kezdődően a másodkézből átvett hibás információktól (pl. a lengyelországi Prerowban Darufalva-típusú harang alakú csüngők és Darufalva-típusú gyöngyök kerültek elő, ami nem igaz), egészen a félredatálásokig. A Bóna által szóvá tett óriási hibákat sajnos a tanulmány egyetlen szerzője sem vette soha figyelembe, igaz azonban hogy a magyar történetírás sem.⁹

A „KANONIZÁLT” INTERPRETÁCIÓ. DOBOKA ÉRTELMEZÉSE A ROMÁN SZAKIRODALOMBAN 1968–1989 KÖZÖTT

A kommunizmus utolsó két évtizedében Ștefan Pascu és szerző társai cikkének hatása *kanonizálttá* vált a román régészet- és történettudományban, hiszen egyrészt ez tökéletesen megfelelt a Ceaușescu féle nemzeti-kommunista rezsim tudománypolitikájának,¹⁰ másrészt a dobokai ásatásokat támogató Constantin C. Daicovicu életének utolsó éveiben tudománypolitikai hatalma zenitjén állt. 1973. május 27-én bekövetkezett halála után Ștefan Pascu 1974-ben gyakorlatilag átvette Daicovicu szerepkörét, mintegy stafétaként, ugyanis már ez évben megválasztották a Román Akadémia tagjának.¹¹ Következtetesképpen bármilyen dolgozat, amely Romániában a Doboka-kérdést érintette, gyakorlatilag Pascu és csapata által kidolgozott „alaptézist” vette/vehette át.

1989 UTÁN „SZABADON” — RADU POPA ÉS LUCIAN BOIA LÁZADÁSA A NEMZETI- KOMMUNISTA TÖRTÉNELEMHAMISÍTÁS ELLEN

Az 1989-es politikai rendszerváltás mindenképpen a szólás- és gondolatszabadság kiterjedésével járt. A Doboka-féle interpretáció alakulására a megváltozott politikai és kulturális kontextusban két szakember munkái hatottak: közvetetten a mítoszromboló történész Lucian Boia a '90-es években kifejtett munkássága,¹² illetve közvetlenül a régész Radu Popa 1991-es dolgozata. (Popa 1991, 153–188.) Közös mindkettőjük dolgozatában, hogy kemény bírálattal illetik a '70–80-as évekbeli romániai kutatói szemléletet és hozzáállást, illetve a kutatók sokszor kétes tudományos következtetéseit.¹³

Popa felhívja a figyelmet, hogy az 1968-as cikkben a dobokai vár keltezése szoros kapcsolatot mutat Pascu 1971-es kötetének történeti teóriáival. (Pascu 1971, Vol. I, 49–55.) Popa helyesen vette észre, hogy a dobokai vár képezte a régészeti „alapját” (más jellegű dokumentum hiányában) annak a történeti teóriának, amely alapján Pascu a IX. századi, ún. Erdélyi Vajdaság központját Dobokára helyezte. (Popa 1991, 167–168. 51. jegyzet) Popa észrevételének megkérdőjelezhetetlenségét éppen Pascu mondata jelzi, amelyet az 1991-es dolgozatában a segesvári származású régész idéz. (Popa 1991, 172.) Természetesen a régészeti és történeti „bizonyítékokat” éppen a semmit nem bizonyító

1968-as előzetes közlemény szolgáltatja, amelynek ismeretében nem is meglepő, hogy Ștefan Pascu Popa az 1991-es cikkében „amatőr”-nek nevezte, az írását pedig „romantikusnak”. (Popa 1991, 159., 167–168., 51. jegyzet)

„EGY FECSKE ÉS A TAVASZ” ALLEGÓRIÁJA — ADRIAN ANDREI RUSU ÉS DOBOKA KELTEZÉSE

Adrian Andrei Rusu sajátosan külön világot képez a romániai régészetben. A medgyesi származású szakember esetében fontos leszögeznünk, hogy ismeri mind a német, mind a magyar nyelvet, amely lényegében határozza meg kutatási lehetőségeit, illetve eredményeit.¹⁴ A középkori várakat Rusu nem a jelenlegi politikai határok keretében kutatta/kutatja (hiszen ez valójában aktuálpolitizálás!), a gondolkodását pedig jól láthatóan a középkori politikai, gazdasági és kulturális keretek és struktúrák kutatása szabja meg. Ez vonatkozhat a várkutatások kapcsán az 1998-as cikkére, illetve a 2005-ös monográfiájára is, amelyekben tökéletesen integrálja Erdély kapcsán az Árpád kori várkutatás eredményeit. (Rusu 1998, 5–19; Rusu 2005.) Úgy is mondhatjuk, hogy a nacionalista *izolacionizmus*-sal szemben a román kutatásban először integrálja a középkori Erdélyt a középkori Magyar Királyságba. A középkori várakkal kapcsolatban, többször említve éppen Dobokát mint rossz példát, Rusu felró a középkori román régészetnek (amelynek kutatástörténetéről külön alfejezetben értekeznek – Rusu 2005, 46–54.), a totális intézményes szervezetlenség mellett olyan tényeket mint: 1) a nemzeti-kommunista politika és tudománypolitika negatív hatása az interpretációk kialakításában (Rusu 2005, 90–91.); 2) jogosan emeli ki a szakembereknek a jelenlegi Románia határai közötti gondolkodásának, pontosabban elszigeteltségének egyértelmű voltát. (Rusu 2005, 53., 88.) Doboka keltezése kapcsán Rusu határozottan kifejti, semmilyen bizonyítékot nem szolgáltatott arra, hogy: a.) a XI. század előtt bármilyen vár létezett volna, ugyanakkor leszögezi, hogy a vár második fázisa — érmék alapján — a XI. század közepére keltezhető (Rusu 2005, 82–83, 91.); b.) Doboka vára — más erdélyi várakkal együtt a Magyar Királyság politikai és katonai szervezetének volt egy fontos kora Árpád kori erődítménye. (Rusu 2005, 94–95.) Rusu gyakorlatilag egyedül maradt a román középkori régészetben, aki tovább tud és tovább is lép a nemzetállami konstrukcióktól, akit nem befolyásolnak végletesen a jelenkori politikai realitások. Mondhatni: személyes dráma!

POPA UTÁN: A „LÁNCAINKTÓL” NEM AKARUNK SZABADULNI (?) AVAGY LASSÚ VISSZATÉRÉS A ȘTEFAN PASCU FÉLE 1968-AS INTERPRETÁCIÓHOZ?

Sajnos a Radu Popa és Lucian Boia által nyitott új utak, interpretációs lehetőségek majdnem eredmény és hatás nélkül maradtak a romániai kora középkori régészetben. A remélt áttörés csak részlegesen történt meg kutatásban, és ugyanez áll Doboka esetére is.

Rusu cikke után az első régészeti elemzés is valójában egy kutatástörténeti elemzés, amely az akkor már Amerikában tevékenykedő Florin Curta nevéhez köthető.¹⁵ Curta *Erdély 1000 körül című* tudománytörténeti elemzése részlegesen érinti Doboka kérdéskörét, azonban nem eléggé egyértelmű a pozíciója. Többször végigolvasva, úgy tűnik, hogy Curta mintha védeni kívánná a Pascu-féle kutatócsoportot, Doboka kapcsán pedig a román régészet elleni támadást tulajdonít Bóna Istvánnak. A kritikája érthetetlen, hiszen olyasvalamit tulajdonít a magyar régésznek, amelyet Bóna sehol nem írt le egyetlen művében sem.¹⁶ (Nem idézi a Bónának tulajdonított mondatok pontos forrását sem, amely tudománytalan és politikai propaganda jellegű!) Ezzel ellentétben azonban Bóna István arról ír az *Erdély története* első kötetében, hogy Dobokán volt egy VIII. századi szláv telep és ennek temetője!¹⁷ Curta elsősorban azzal védte a dobokai kutatócsoportot (mert ez eléggé egyértelműen kiderül a szövegből), hogy nemigen nőttek fel a kutatás bonyolultságához (pedig ahogyan említettük legalább 10 régész vett részt az ásatáson), az interpretációjukban pedig nem feltétlenül kell a politikum hatását látni! (Curta 2001, 148; Curta 2002, 274.) Curtával ellentétben azonban a '60-as évek történetírása egyértelműen nacionalista jellegű, amely kiteljesedve súlyosbodott a '70–80-as években. (Boia 1999, 76–78.) Curta valamilyen oknál fogva (?) nem ismerte el, hogy a román régészet ebben az esetben historizált, méghozzá a hivatalos szintre emelt történelemhamisítás kívánalmait kielégítve!

Továbbá Curta a cikkében sajnálatosan összemossa a magyar és román történetírás és régészet kommunista korszakának megítélését. Érthetetlenül átsiklik azon a tényen, hogy a két politikai rendszer különböző természete miatt (Magyarországon a moszkovita-internacionalista vonal maradt hatalmon 1956 és 1989 között¹⁸) a magyar régészetben olyan jellegű részrehajlás és történelemhamisítás (régészeti leletek jóval korábbi keltezése és ennek a köztudatban való elterjesztése) nem történhetett meg, mint a Ceaușescu diktatúrája alatti román kora középkori régészetben, ugyanis a magyar politikai rendszer legitimitációja teljesen más forrásokból táplálkozott.¹⁹ Ezekén túl, Curta értékelésénél nem vesz figyelembe két másik, nagyon lényeges tényt sem: 1) A magyar történetírásra és régészetre nem nehezedett olyan bizonyítási kényszer, mint a románra, mivel a magyar honfoglalás ideje nem kérdéses (vagyis ez kb. 894–895-ös esztendőben történhetett). A magyar honfoglalással ellentétben, főleg Robert Roesler elmélete nyomán és következtetésképpen, az a súly nehezedett a román történetírásra, hogy kimutassa a román etnikai kontinuitást 271 után gyakorlatilag 1208-ig, a román (*vlach*) népnév megjelenéséig Erdélyben.²⁰ Ezt a súlyt nagyrészt 1945, illetve 1955 után a régészet vette át. (Boia 1999, 152.) Nem nehéz észrevenni, hogy éppen ezért a román történetírás és régészet jobban ki volt téve a politikum hatásának, ahogyan ezt számos, akadémiai közegben megjelent mű tökéletesen jelzi is (ezt legjobban Lucian Boia már idézett mondata tökéletesen jelképezi). 2) Ehhez hasonló a magyar és a

román államiság megítélése is: a magyar történetírás a magyar államiságot nagyjából kelteznél tudja 850 körül (Szabados 2011b, 3–19.), a nyugati jellegű magyar államberendezkedés pedig egyértelműen Géza fejedelem és I. (Szent) István korához kötődik.²¹ (Ellentétes ezzel Font Márta elmélete, amelyet jogosan kritizált Szabados György.) A X. század második felében, pontosabban Géza hatalomra jutásával, majd I. István királlyá szentelésével elkezdődött a magyar steppei típusú hatalmi rendszer felszámolása,²² illetve a Kárpát-medence intézményesített *nyugatiasodása*, illetve *nyugatosítása*.²³

E kérdéskör kapcsán már csak részletek vitájáról lehet szó, nem konkrétan a magyar állam létezéséről. Ezzel szemben a román történetírásra és régészetre ismét az a nagyon nehéz és hálátlan szerep hárult, hogy bebizonyítsa a korai, és lehetőleg a magyarnál koraiabb román államiságot, amit nem véletlenül nem Moldva vagy Havasalföld területén próbált definiálni, hanem éppen Erdélyben. (Hasonlóképpen Rusu 2005, 90–91.) Éppen ott, ahol a XVIII. századtól folyamatos volt a magyar-román-szász politikai (Mitu 1997) (és tudományos²⁴) konfrontáció. Tehát: azért is nem lehet és nem szabad összemosni a két ország szakmabeliségeinek helyzetét általánosan a kommunizmus második felében (1960–1989), mert teljesen más helyzetnek, illetve politikai és tudománypolitikai kérdésnek kellett megfeleljenek. A magyar történetírással és régészettel szemben ilyen szempontból hasonló elvárásai nem voltak a kádári időszak kommunista vezetésének (sőt inkább tiltotta az ilyen jellegű kutatásokat és megközelítéseket) (Bottoni 2014), míg a román régészettől a nacionalista politikai vezetés feltétel nélkül elvárta a román etnikai kontinuitás régészeti és történeti kimutatását, akárcsak a magyar államiság előtti román államiság létre való bizonyítékok felsorakoztatását. Ahogyan már előbb erre kitértünk, éppen e célból indítottak például nagyméretű várasatásokat Erdélyben.

Florin Curta idézett munkáin erősen érezhető e szocializáció hatása,²⁵ amelyek a román történeti tudományosságot jellemezték a Ceaușescu-érában (és amelyet a legerősebben éppen a román régészek és történészek kritizáltak). Florin Curta e cikke esetében is pontosan követhető az a nacionalista jellegű, elszigetelt, a politikai határookra leszűkített gondolkodásmód, amelyet joggal kritizált Adrian Andrei Rusu. Rusu retorikusan teszi fel a kérdést a román kutatóknak — köztük Florin Curtának is — mivel magyarazzák azt a tényt, hogy a Románia jelenlegi határaitól nyugatra nem ismerünk „pre-magyar”, vagyis IX. századi várat? (Rusu 2005, 88.) Talán nem a XXI. századi Románia nyugati határait próbáljuk a múltba vetíteni? Tartunk tőle: de, igen.

Következtetésképpen azt szögezhetjük le, hogy a már amerikaivá vált Florin Curta sem tudott elszakadni a román tankönyvek és a romániai egyetemeken tanított, és ezáltal mélyen gyökerező szociálpszichológiai hatásoktól.²⁶ A nemzetközi tudományosság előtt, akarva-akaratlanul, összekeverte a magyar és a román történet- és régészettudományok eredményeit, mintegy próbálván a felelősséget megosztani közöttük. Éppen ezért kell leszögeznünk, hogy a nagyon rossz

módszerrel és kétes eredményekkel záródó/felfüggesztett dobokai várkomplexum-ásatás kudarcáért a román középkori régészet és azon belül is csak a kolozsvári kutatóintézetek hibáztathatóak. Ugyanakkor az egyértelműen Curta érdeme, hogy felhívja a figyelmet már az 1968-as cikk önellentmondásaira, súlyos tévedéseire az ásatások kapcsán.

Curta cikkénél is eklektikusabb Alexandru Madgearu műve. Kritikai elánja az elemzés elején biztató, azonban később gyakorlatilag visszakanyarodik a Pascu-féle irányhoz. Néhány esetben kritikus, sok esetben tanácstalan Ștefan Pascu dolgozatának adatai kapcsán. (Madgearu 2005, 114–115.) Előrelépésnek számít egyrészt, hogy Doboka I. fázisának végét a XI. század elejére helyezi, így első lépésben a Pascu-féle interpretáció ellen fordul, ám néhány sorral lejjebb, a vár kezdetét a bukaresti régész is hasonlóképpen *Geloutól* vezeti le. (Madgearu 2005, 116–117.) Az I. fázis idejét ugyancsak érthetetlenül hosszúra nyújtja.

Ugyanebben az évben, 2005-ben jelent meg a 2003-ban elhunyt Petru Iambor várakról szóló szintézise. Doboka kapcsán gyakorlatilag az 1968-as cikk felelevenítéséről beszélhetünk. (Iambor 2005, 117–126.)

A várakról szóló szintézisében természetesen a dobokai földvárat is elemzi Ioan Marian Țiplic nagyszabeni régész. Megközelítése az első lépésben több mint biztató,²⁷ azonban később szemmel láthatólag ő sem tud attól a gondolattól szabadulni, hogy Erdélyben, ha nem is a IX., de a X. század közepén mindenféleképpen váraknak kellett létezniük, még annak ellenére is, hogy erre konkrétan ő is csak Anonymus egy adatát idézi, meg különféle helyneveket hoz fel, tehát régészként a *vegyes érvelés* módszertanilag megengedhetlen eszközehez nyúlt. (Țiplic 2007, 25, 128.) Záró mondata – a „*natio ultrasilvanum*” (!) X. századi létrejötté és ennek szoros kapcsolata az eddig terepen meg nem talált várakkal – mindenféle történeti realitást nélkülöz.²⁸ Țiplic szerint Erdélyben, ellentétben a „*pannon térséggel*”, a X. században várakat emeltek, azonban olyan műveket nem idéz, amelyek e kérdést makroregionális szempontból vizsgálták (itt gondolunk elsősorban Bóna István 1998-as könyvére (Bóna 1998), vagy a Stuttgartban kiadott kiállítási kötetekre (Wieczorek–Hinze 2000)) és egy teljesen más interpretációs perspektívát ajánlottak. Doboka kapcsán a nagyszabeni régész nagyon keményen kritizálja a Pascu vezette csapatot (Țiplic 2007, 99.), ennek ellenére ő sem volt képes túllépni az 1968-as keltezés „logikáján”. Dolgozata második felében gyakorlatilag elfogadja a Pascu-féle rendszerezés elemeit (kritika nélkül), azzal a megjegyzéssel, hogy a vár I. fázisát nem a IX., hanem a X. századtól keltezi. (Țiplic 2007, 128–134.) Akárcsak a magyar történészek jelentős része, illetve nyugat-európai magyar régészek. (Bóna 1998, 14–15.)

Az 1968-as cikk és a '60-as évek korszak tudománypolitikájának romániai beágyazottságára a jelenkori régészetben legjobb példa a nemrég megjelent *A románok története* újabb kiadása, amelyben a kora középkori „autochtonok” és a „migrátorok” elkülönítése, mint

„módszer”, semmilyen eszmei változásról nem tanúskodik a '80-as évekhez képest.²⁹ Ha mindezt tekintetbe vesszük, egyáltalán nem meglepő, hogy a III. kötetben Doboka továbbra is a IX. század végi/X. század eleji *Gelou* váraként szerepel. (IR 2010, Vol. III, 244–245.)

Hasonló felfogás érvényesül egy rangos nyugati kiadónál megjelent kötetben is;³⁰ itt nem nehéz észrevenni a modern román politikai egységet³¹ propagáló történeti „felfogást”. Nevezhetjük akár politikai propagandának is a tudomány álcája mögött. Az „objektív” Nyugaton. L. Rădvan szerint Doboka már városias (pre-urban) település volt a IX. században (!), minderre azonban semmilyen bizonyítékot nem említ (nem is tudna, hiszen egyszerűen nincsen). Szükséges e helyt felidézni, hogy már Kőváry László 1866-ban (!) tagadta az *urbs*, mint város jelleget Doboka esetében még a XI. századra vonatkozathatóan is.

A Pascu és szerzőtársai keltezéséhez való visszatérést ajánlja a szakmának Dan Băcucț Crișan, e példával pedig ő maga jár elől. (Băcucț Crișan 2014, 176.)

E kutatástörténeti elemzés végén, a kutatásban tapasztalható posztkommunista nacionalizmus felé való elhajlás kapcsán, jogosan tehető fel a kérdés: Daicoviciu és Pascu révén a román posztkommunista neo-nacionalizmus Lucian Boia és Radu Popa értelmiségi „lábadása” ellenére valóban elérte a célját?

A MAGYAR RÉGÉSZET ÉS DOBOKA KELTEZÉSE A RENDSZERVÁLTÁS KÖRNYÉKÉN ÉS AZUTÁN

A közép- és kelet-európai rendszerváltozás után a magyar kutatás gyakorlatilag ott folytatta, ahol abbahagyta 1989-ben. Kristó Gyula úgy tartja számon Dobokát, mint Szent István egyik vármegyéjének központját, illetve a püspökség központját. (Kristó 1988, 402–411; Kristó 2002, 106, 121, 126.) Sándorfi György szerint a széles talpú várakat, közöttük Dobokát is, a X. század folyamán építhették fel. (Sándorfi, 1989., 25.) Sándorfi cikkére adott válaszában Feld István rámutat arra a tényre — helyesen —, hogy várak nem épülhettek a X. században, következtetésképpen Doboka sem. (Feld 1990, 131–132.)

Doboka kapcsán a magyar régészetben 1990 után is a legegységesebb gondolatokat Bóna István fogalmazta meg.³² 2001-ben megjelent utolsó cikkében határozottan foglal állást a későbbi keltezés mellett.³³ Benkő Elek a *Korai Magyar Történeti Lexikon*-ban viszont Doboka kapcsán visszatér a Györffy történeti teóriájához, vagyis a vár már létezett a X. században, illetve a széki sóbánya közelében levő nemzetséggői központ lehetett.³⁴

Bóna halálával nagyrészt véget is ért a magyar régészet aktív integratív szerepe az erdélyi kora Árpád kori várkutatásban.³⁵ Mordovin Maxim összefoglalásaiban Doboka kapcsán kénytelen volt a Pascu-féle dolgozat kérdéses régészeti megfigyeléseire építeni. (Pl.: Mordovin 2010; Mordovin 2013, 123–150.) Mindez egyértelműen mutatja azt, hogy Doboka várkomplexumának ügyében csakis újabb ásatások hozhatnak valódi, érdemi szakmai előrelépést.

DOBOKA VÁRKOMPLEXUMÁNAK KUTATÁSTÖRTÉNETÉVEL KAPCSOLATOSAN NÉHÁNY UTOLSÓ GONDOLAT

E rövid kutatástörténet kapcsán négy észrevételt tudunk kiemelni, amelyek egyrészt megmagyarázzák az utódállami-posztkommunista nacionalizmus irányában félresiklott kutatást, másrészt ráirányítják arra is a figyelmet, hogy a kora középkori várkutatást Romániában különböző minőségű történeti következtetések határozzák meg:

1. Doboka tökéletesen szemlélteti a XX. század különböző korszakai szakembereinek a történeti felfogását, szemléletét, vízióját;
2. Doboka értelmezésében eddig főleg az írott történeti és a nyelvészeti adatok domináltak, a régészet csak kiegészítő szerepet játszott/játszhatott, arra lévén ítélve, hogy a különböző jellegű történeti teóriáknak kiegészítő érvhalmazt nyújtson;
3. Doboka kutatása a '60-as években elsősorban tudománypolitikai, politikai, de ugyanakkor gyaníthatóan személyes, karrierista érdekek mentén kezdődött, ez is magyarázza, hogy később, mivel az eredmények nem voltak az adott szempontoknak megfelelően meggyőzőek, a kezdeti kutatási tempó csökkent, lassan el is halt. Az utolsó, 1986-ban történt kisméretű ásatást már csak Petru Iambor irányította, az eredmény pedig mindössze 8 sír feltárása volt, amely jól jelzi a '80-as években már tapasztalható teljes érdektelenséget a lelőhely iránt;
4. Ugyanakkor, ahogyan Takács Miklós felhívta a figyelmünket, a középkor-régészetének eredményei a történeti narratívához való illesztése távolról sem romániai jellegzetesség, hanem szorosán illeszkedik a Dél-Kelet-Európa és a Balkánt államalkotó értelmiségi elitjeinek diskurzusába. A jelenség hasonló több dél-kelet-európai országban, ugyanis ismert, hogy egy vagy néhány kiemelt fontosságúnak kikiáltott lelőhelyet az előre meghatározott értelmezés jegyében feltártak, amire ráépítették a nemzeti-történeti diskurzust, amelyek azonban rendszerint alkalmatlanok az adatott narratíva súlyának elviselésére. Dobokához hasonlóan, az albániai Komani, a macedóniai Prilep, a montenegrói Prevlaka, vagy a délnyugat-szerbiai Ras várai váltak e történeti narratívák tárgyává. E diskurzusok jelentős mértékben hasonlítanak egymásra, azzal a megjegyzéssel, hogy eltérő időszakban születtek.³⁶
5. Legalább annyira jelentős tévedés — ahogyan látható a 2. táblázaton —, hogy Ștefan Pascu és munkatársai a várral kapcsolatos legfontosabb konklúzióit az első négy év kutatása után vonták le, annak ellenére, hogy utána — úgy a telepek, mind a templom körüli temetők kutatásával — teljesen más fénybe kerülhetett volna a kérdéskör, ám amint arra Radu Popa rámutatott, minderre később már nem is volt szükség. A következő 12 év kutatásainak eredményét ebből a szempontból gyakorlatilag soha senki figyelembe nem vette, illetve a terepkutatásból gyakorlatilag alig került valami közlésre. (Iambor 1984, 197–200.; Iambor

1985–1986, 589–598.) Ezt a helyzetet a 2. táblázat próbálja szemléltetni.

Tehát a következő megállapításokat szögezhetjük le:

A.) A Dobokáról szóló művek a romániai régészetben, gyakorlatilag Radu Popa és Adrian Andrei Rusut leszámítva, Anonymus regényes *gestájára* épülő nagyon ingatag, megkérdőjelezhető elméleti, XIX. századi nacionalista konstrukción alapulnak, ez módszertani szempontból pedig a helytelen és követhetetlen *vegyes érvelés* egyik legjobb jelenkori példája a szakirodalomban. Annak ellenére, hogy Radu Popa jelentős lépést tett a XIX. századi liberális nacionalizmusra alapozó, majd az '50–80-as években kialakított propaganda jellegű neo-nacionalista hozzáállás felszámolása érdekében, ebből maga is csak félig-meddig tudott kitörni. Popa „lázáda” valamilyen szinten hatott, azonban ha az utolsó időszakot nézzük (2006–2015), akkor elsősorban az 1968-as előzetes cikk (és az 1971-es Pascu-féle kötet) interpretációjához való visszatérésről beszélhetünk a romániai régészet esetében. Ennek nagyon sok társadalomlélektani oka és háttere is volt, hiszen triviális, hogy a kutatók is a társadalom szerves részét képezik, az egyén az adott társadalmi-lélektani hatásoknak ugyan úgy ki van téve, mint a társadalom bármely más tagja.

Dobokát kutató szakemberek, Pascutól kezdődően Dan Băcucț Crișanig, leszámítva Adrian Andrei Rusut, jól láthatóan, elsősorban egy adott történeti klisé régészeti bizonyításában voltak érdekelve. Fel sem merült a dobokai várkomplexum elemzésének más vetületei:

1. melyek lennének azok a hatalmi tényezők, amelyek az avar kaganátus bukása utáni következő évtizedekben, olyan politikai struktúrát eredményeztek a kaganátus periférikus területein, amely várépítésbe tud kezdeni és megvan a hatalma ahhoz, hogy emberi erőforrást tudjon koncentrálni?
2. A technikai ismeretek kapcsán szükséges feltenni a kérdést, amellyel a Dobokát kutató szakemberek soha nem foglalkoztak: a várépítés ismerete helyi találmány, vagy import? És ha import akkor honnan és hogyan került Erdély észak-nyugati szegletébe a IX. században?³⁸

B.) Az Erdélyből gyakorlatilag mára eltűnő szász régészet nem képez eltérést a romántól, hiszen sem Kurt Horedt, utána pedig sem Karl Zeno Pinter nem magyarázta meg, hogy miért emeltek várat Erdélyben már a IX. (Pinter 2007), illetve a X. században (Horedt 1986, 127.)? Melyek voltak a háttérben azok a politikai, katonai, társadalmi és gazdasági mechanizmusok, amelyek alapján a várépítés jelenségét meg tudjuk magyarázni? Karl Zeno Pinter 2007-es kötetében pedig valójában visszatér az anonymusi kérdéses történetekhez, amely egyúttal a román régészet „pascu”-i hagyományokhoz való visszatérését is, ha lehet, még egyértelműbbé teszi.

Lelőhely	Ásatás éve	Sírok számozása	Feltárt sírmennyiség	Más objektumok
I–III. vártérség	1964	-	-	1 gödörház
IV. vártérség	1964	1–35. sír	35	
IV. vártérség	1965	36–106. sír	71	6 gödörház, 5 felszíni lakóház
A. Tămaș kertje	1966	1–10., 11–28., 29–37. sír	37	2 gödörház, kemence
A. Tămaș kertje	1967	38–60., 61–71. sír	32	templom alapja
Ștefan Pascu és munkatársainak dolgozata: <i>Cetatea Dăbâca</i> , AMN 1968, 153–203.				
IV. vártérség	1968	templomalapja, 107–150. sír	44	
Boldogasszony/Boldâgă	1968	1–42. sír	42	
IV. vártérség	1969	151–284. sír	134 (144)	
Brașiște/Branistye	1972	szórt hamvasztásos sírok	?	4 gödörház
Brașiște/Branistye	1973	szórt hamvasztásos sírok	?	
I–IV. vártérség	1973			3 gödörház, 7 felszíni lakóház (?), vas-megmunkáló műhely?, várfal, 2 kemence
IV. vártérség	1973	295–303., 310–325. sír	25	
Boldogasszony/Boldâgă	1975	43–103. sír	63	templomok alapjai
IV. vártérség	1976	326–425., 427–436. sír	110	
IV. vártérség	1977	437–482. sír	46	
Boldogasszony/Boldâgă	1977	Sírok (105-ig)	?	
A. Tămaș kertje	1980	néhánysír	?	1 gödörház
Boldogasszony/Boldâgă	1982	104–131. sír	29	
IV. vártérség	1986	483–490. sír	8	

2. táblázat A feltárt régészeti lelőhelyek kutatásának stádiuma³⁷

C.) A magyar régészetet, általánosan Erdélytől (és specifikusan az erdélyi várkutatótól) való lassú elfordulás jellemezte, elsősorban Bóna István halála után.³⁹ Igaz, ez a tendencia a várkutatók esetében biztató jeleket mutat az utóbbi időben (gondolunk itt pl. Mordovin Maxim munkásságára). (Mordovin 2010; Mordovin 2013) Ugyanakkor az sem mellőzendő társadalomlélektani kérdés, hogy a magyar régészetben (is) egy olyan (általánosan európai) trend kezdett érvényesülni, amely — az előbbi generációk gyakorlatától eltérően — nem a Kárpát-medencét jelöli ki kutatási területként, hanem úgy összességében Európát, de főleg a Kárpát-medencétől nyugatra és dél-nyugatra levő makrorégiót (vagyis összességében az Európai Uniót!),⁴⁰ azonban mindez sokszor párhuzamosan, paradox módon, a jelenlegi Magyarország területi elterjedési térképének alkalmazásával (ez ugyanolyan modern nacionalista felfogás alkalmazása a régmúlta,⁴¹ mint az előbb kritizált román felfogás). Mindez gyanúnk

szerint kapcsolatban áll a magyar társadalom sajátos jellegű, felemás modernizációjával és *liberalizálódásával/liberalizálásával*, az ún. „Nyugat” értékrendjének másolásával (Hankiss 2000, 325–331.), illetve az ország euro-atlanti integrációjával/integrálásával.⁴² Bár nem vitás, hogy nagyon fontos a makrorégiók közötti kapcsolatrendszerek kutatása, azonban ez csak minél pontosabb Kárpát-medencei adatsorok ismeretében tehető meg. A mikrorégiók minél pontosabb kutatása legalább annyira fontos, mint a makroregionális trendek, következtetésképpen tudatosítani kellene a régészettudomány vezetőinek is, hogy egyik nélkül nem létezik a másik...

Ez ráillik a várkutatókra is: a Magyar Királyság hatalmi rendszereinek feltárása keretében több mint lényeges a Kárpát-medencei várak kutatása. E hatalmi hálózat minél jobb megértése azonban csak a volt királyság **egész területén** felépített várak kutatása révén lehetséges.

JEGYZETEK

- 1 „...*excuius* [Glad] *progenie Ohtum fuit natus, quem postea longo post tempore ancti regis Stephani Sunad filius Dobuca nepos regis incastro suo iuxta Morisium interfeciteo, quod predicto regi rebellis fuiti nomnibus.*” (SRH 1999, 50.) Doboka és az Árpád-ház feltételezett rokoni kapcsolatáról: Szabados 2011a, 305.
- 2 Gyarmathit idézi Melich János. (Melich 1927, 240.)
- 3 Crettier a Kárpát-medencéből már hat Doboka helynevet sorol fel. (Chrettier 1943, 197–208.)
- 4 Hogy hányan voltak ebből például magyar és más nemzetiségűek, azt az objektivitásra törekedő kutatásnak kellene a jövőben kiderítenie.
- 5 Ide vonatkozik az 1968-as cikk egyik mondata is: „*și de data aceasta, ca și totdeauna când este vorba de o cercetare de seamă, acad. C. Daicoviciu, directorul instituțiilor de cercetare și muzeale din Cluj, a fost mobilizatorul, sfătuitoarul și îndrumătorul atent și priceput de fiicare zi a cercetărilor de la Dăbâca...*” („*Most is, mint mindenkor, amikor fontos kutatásról volt szó, C. Daicoviciu akadémikus, a kolozsvári kutatási és muzeális intézmények igazgatója volt a dobokai kutatások mozgósítója, tanácsadója és gondos útmutatója.*”) (Fordítás az eredeti román szövegből: Pascu et al. 1968, 153.)
- 6 E konfliktus egyik fontos pillanata a Constantin Daicoviciu cikke, aki tagadja a dáko-román kontinuitást a Kárpátokon kívüli térségekben, azzal az indokkal, hogy ahol nem létezett római uralom nem létezett romanizáció sem, csak *románosítás* 1000 évvel később, Munténia területén pedig az ún. Dridu régészeti kultúra nem lehet román. Ugyanakkor Daicoviciu nemcsak Nestort, hanem Párvant is támadta, mint a „nyugatosítás” élharcosa. (Daicoviciu 1971, 187–195.)
- 7 Ezt később átveszi Dan Băcuc-Crișan is. Lásd Băcuc-Crișan 2014, 173–182.
- 8 Bóna 1970, 315. jegyzet. Bóna jegyzetét a román szakirodalomban csak Radu Popa, Adrian Andrei Rusu és Alexandru Madgearu művében sikerült fellelnünk. (Popa 1991, 168., 51. jegyzet; Madgearu 2005, 114., 6. jegyzet; Rusu 2005, 94–98.)
- 9 Hasonlóképpen: Rusu 2005, 94–98.
- 10 E kérdés megvilágítására két kötet alapvető fontossággal bír: Boia 1999, 140–145.; Boia 2013, 71–74.
- 11 Ștefan Pascunak ugyanakkor ismert a politikai szerepköre is, ugyanis a Központi Bizottság póttagja is volt: http://ro.wikipedia.org/wiki/%C8%98stefan_Pascu#cite_note-1
- 12 Tudott dolog, hogy a kommunizmus alatt a nyugati országok könyvtárait diplomáciai úton, több százezres mennyiségben, lebutított, a dáko-román kontinuitást „*bizonyító*” propaganda-iratokkal borították el. Lucian Boia tanári, szerkesztői és koordinátori munkájának eredményeként két kötet jelent meg a román nemzeti-kommunizmus mítoszairól, ennek sajnálatos ferdítéseiről. Mindez közvetve egyértelműen meghatározta egyes történelmi és régész körökben legalábbis minimálisan a kritikusabb hozzáállást és az objektivitásra való törekvést. (MCR 1998)
- 13 Lucian Boia ugyanakkor kitér a román nemzeti-kommunizmus és a régészet kapcsolatára is: ld. Boia 1999, 144–149. Sajnálatosan a mai napig a magyar régészetben senki nem elemezte ebből a szempontból a régészet és a politikum kapcsolatát!
- 14 Hasonló volt a helyzet a segesvári születésű Radu Popával is, hiszen a segesvári származású régész hasonlóképpen ismerte mind a német, mind a magyar nyelvet.
- 15 Technikai szempontból meglepően hiányos a cikkében szereplő térkép, ugyanis az ismert lelőhelyeknek még 10%-a sincsen feltüntetve. Ugyanakkor Curta a jelenlegi politikai határok használatával sajnálatosan az aktuálpolitikai realitásokat illusztrálja a térképén. (Curta 2001, 143: Map.)
- 16 „*Bóna claimed that no ninth- and very few tenth-century artifacts were found on the site. He also accused Romanian archaeologists of hiding the evidence that did not match their interpretation of Dăbâca as Gelou’s capital city. In fact, the evidence published so far, albeit poorly, does contain evidence of a ninth-century occupation of the site.*” (Curta 2005, 148.)
- 17 „*Avar koriak, ám későbbiek a Dobokán talált urnasírok is, az egyik urnáról tudjuk, hogy szabad kézzel készült, ugyanott a másikat – szórt hamvasztásos temetkezést (?) – lapos indás díszítésű, avar, öntöttbronz csüngős övverete viszont már a 8. század vége felére utalja...*” (Bóna 1988, 181.)
- 18 A kádárista rendszer moszkovita-kommunista jellegének politika-történelmi szintézise a korszaknak, pl. Bottoni 2014; de erre Lucian Boia is felhívta a figyelmet: Boia 2013, 74.
- 19 A „régí” román elitek (1920–1940) betagozódásáról a kommunista rendszerbe ld. Boia 2011; Boia

- 2013, 71–74. Lucian Boia ugyanakkor kitér a román nemzeti-kommunizmus és a régészet kapcsolatára is, ld. Boia 1999, 144–149.
- 20 Ezzel a kérdéshez kapcsolódó modern kutatások: Schramm 1997; Kramer 1999/2000, 105–163.; Strobel 2005–2007, 61–166.
- 21 Ezzel ellentétes Font Márta elmélete, amelynek kritikai vizsgálatát Szabados György végezte el: Szabados 2011, 27–57.
- 22 Szabados 2011a, 240–329. (a korábbi irodalommal).
- 23 A Közép-Európai királyságokról nagyon jó összefoglalás: Berend et al. 2013. Az Erdélyi-medence kapcsán: Nyárádi–Gáll 2015, s. a.
- 24 Erre lásd pl.: Bíró 2011.
- 25 „...*F. Curta by choosing from the social sciences some ideas which are consistent with what he was educated to believe*”. (Niculescu 2011, 5.)
- 26 Munkásságának kritikáját lásd Niculescu 2011, 5–24.
- 27 Az 1968 utáni generáció is — és ezt helyesen veszi észre Ţiplic — gyakorlatilag letéteményese a XIX. századnak és ennek modern állam- és nemzetkreációjának. Véleményünk szerint azonban a XIX. századi nacionalizmussal nem lehet kimagyarázni olyan tényeket, mint például a lelőhely pontos ásatási dokumentációjának a hiánya, illetve a leletanyag erőszakos visszakeltezése. Erre, ahogyan fentebb említettük, Radu Popa megadta a választ. (Ţiplic 2007, 24.)
- 28 „*Apariția fortificațiilor în Transilvania se identifică cu momentul nașterii natio ultrasilvanum, ele reprezentând un element prin care spațiul transilvan s-a deosebit esențial de spațiul panonic*” („A várak megjelenése Erdélyben a *natio ultrasilvanum* születésével azonosítható, mindezen tények alapján az **erdélyi térség a pannóniai térségtől mindenféleképpen különbözik**”). (Ţiplic 2007, 26.) Honfoglalás koros kutatásaink alapján viszont azt szögezhetjük le, hogy Észak-Erdély temetkezési szokásai, anyagi kultúrája jelentős mértékben különböznek Dél-Erdélytől, az első Felső-Tiszavidéki kapcsolatokat, a másik pedig Magyar Alfölddel mutat szoros kapcsolatot, következtetésképpen nem éppen értjük, hogy milyen „*natio ultrasilvanum*”-ról beszélhetünk? Melyek azok bizonyítékok, amelyek egységes, erdélyi identitástudatra utalnak? A válasz egyértelmű: ilyen identitástudatról ebben a pillanatban nem tudunk beszélni, Ţiplic ötletének genezise Constantin C. Daicoviciu és Ștefan Pascu elméleteinek „modernizált” változata.
- 29 A szintézis fejezet címei kitűnően jelzik ezt a kutatói attitűdöt: „*Raporturile populației autohtone, cu migratorii*”, „*Populațiile migratoare pe teritoriul Daciei*”. Ezt tükrözi a bibliográfia is, amelyet „*autochtonok*”-ra és „*migrátok*”-ra osztottak. (IR 2010, 667., 712., 787., 873–884., 884–896.) E típusú elemzést kritizálta Dobos Alpár. (Dobos 2014, 86. jegyzet.)
- 30 „*Urban centres in Transylvania are of particular interest to us because of the close economic and political links they had with towns in Wallachia and Moldavia. For the time before the conquest of Transylvania by the Hungarians, archaeological research revealed traces of fortifications where local leaders in the area resided. Pre-urban settlements developed near some of them: Morisena (Cenad), Biharea, Cuvin, Dăbâca, Alba Iulia, Cluj-Mănăstur, Oradea. Recent research showed that some of them remained under the control of local population even after Hungarian rule was instated, until early 13th century (the case of Medieș).*” (Rădvan 2010, 81.)
- 31 „*Urban centres in Transylvania are of particular interest to us because of the close economic and political links they had with towns in Wallachia and Moldavia.*” A szerző nem okolja meg sajnálatosan, hogy mire is gondol? A posztkommunista nacionalizmus újabb megnyilvánulásáról van szó? Az egység mítoszának történeti hátteréről ld. például: Trigger 1990².
- 32 Bóna István a várakról eddig írt egyik legkomplexebb szintézis keretében részletesen foglalkozik mindegyik erdélyi várral, kivételt ebben az esetben Doboka jelent, amely csak egy félmondat erejéig jelenik meg mint „határvár”. (Bóna 1998, 34.)
- 33 „Dobokavár többször átépített kisméretű (9 és 14 m hosszú) templomairól egyelőre csak azt lehet tudni vagy sejteni, hogy egyik sem korábbi a XI. század közepénél, vagyis nem államalapítás koriak. A zavarosan leírt, zavaros vázlatokon ismertett alaprajzok nyomán a templomok története mindaddig értelmezhetetlen lesz, míg a körülöttük feltárt 800 temetkezés rétegvizsgálatai és leletei nincsenek közzétéve...” (Bóna 2001, 89.)
- 34 Benkő 1994, 169. Doboka Széktől légvonalban 17,5 kilométerre helyezkedik el.
- 35 Természetesen mindez elméleti szintre vonatkozik, hiszen terepmunkára, újabb ásatásokra ők sem vállalkozhattak.
- 36 Hasonlóan fontos gondolatok, ahhoz hogy megértsük a XX. század ’60-70-es éveit: „Az észak-balkáni államok hatalmi elitjeinek elvárása szerint a régészetnek a „régí dicsőség” alátámasztásához

- kellett érveket szolgáltatnia. Az egyes észak-balkáni, nemzetek elitjének romantikus történelemszemlélete ugyanis a folyamatos hősi küzdelem keretei között igyekezett értelmezni önnön történelmét, még az 1945 utáni, pártállami időkben is.” (Takács 2011, 6.)
- 37 T. Sălăgean elbeszélése szerint a '90-es évek elején az időközben összekeveredett csontanyagot Petru Iambor valahol Dobokán (a várban vagy a vár közelében) visszatemetette.
- 38 Nehéz lenne a lovagvilágot, vagyis a saját korát leíró Anonymusból kiindulva megérteni a várépítések Közép-Európa háttérét, illetve a X. századi magyar, Kárpát-medencei hódítást. A kutatástörténeti elemzés végén, a kutatásban tapasztalható posztkommunista nacionalizmus felé való elhajlás kapcsán, jogosan tehetjük fel a kérdést: napjainkra Daicoviciu és Pascu révén a román neo-nacionalizmus valóban elérte a célját? Ebben a pillanatban úgy látszik, hogy Lucian Boia és Radu Popa értelmiségi „lázdása” ellenére, a román posztkommunista nacionalizmus átmentette a neo-nacionalizmus „eredményeit”.
- 39 Adrian Andrei Rusu szerint a várkutatás esetében ez már egy régebbi jelenség. (Rusu 2005, 49.)
- 40 Ezzel szemben például Charles de Gaulle francia elnöknek „Európa” az Atlanti-óceán és az Urál közötti térséget jelentette. Hasonló szemléletű, természetesen más jelleggel, Türk Attila Antal interjúja is:
<https://szikmblog.wordpress.com/2015/03/30/egy-uj-magyar-ostortenet-fele-interju-turk-attila-regessel/>
 Kora középkor szintjén először az „Európa” fogalom az arab ellenség kapcsán került használatba, aztán később a Karolingok birodalmát hívták „Európának” a kortárs krónikások. (Belloc 2012, 7.) Ez viszont azt is jelentette, hogy a jelenlegi Európa(i Unió) a kora középkorban távolról sem felel meg az akkoriban a geopolitikai szemléletben inkább nem létező fogalomnak. Ha a Karolingok birodalmát tartjuk „Európának” ebben az esetben a Kárpát-medence, a IX. századi Nyugat-Dunántúl bekebelezését leszámítva, a XI. századig nem tartozott ezen Európához, illetve mélyebb integrációjáról csak a XI. század végétől beszélhetünk.
- 41 Ez az attitűd gyaníthatóan a rákosi és kádári kommunizmus idejére vezethető vissza, ugyanis a két világháború közötti régészetben alkalmazott elterjedési térképek esetében hasonlóan nem találunk. E kérdés azonban még kutatásra szorul, hogy minél pontosabb képünk legyen e tudománypolitikai jelenségről.
- 42 Ebből a szempontból egyértelműek Vida Tivadar szavai: „*The collapse of the Communist regime and re-orientation of Hungary towards the European Union re-directed the attention of Hungarian scholars towards the **European traditions** of the Avar Age...*” (Vida 2008, 14.) Véleményünk szerint azonban elsősorban nem a befolyásokat kellene kutatni, hiszen ez a kolonializmusban szenvedők, a koloniális rendszerek elszennvedőinek úgymond keresztje (egy adott térséget bárholonnan érhetnek hatások, amit nem kell leszűkíteni, nem lenne szabad leszűkíteni az úgynevezett **civilizatorikus** hatásokra), hanem az adott kulturális halmaz *eredetiségének* jellegét és rendszerét — mert ilyen minden térség kulturális halmaza esetében létezik. Ugyanis egyszerűen maga az emberi lét hoz létre eredeti alkotásokat. E régebbi szempontunkat csak megerősítette Alexandru Gheorghe Niculescu kollégánk előadása: *Arheologia românească și starea post-colonială* (A román régészet és a posztkoloniális állapot) (2015. március 29.).

IRODALOM

- BĂCUEȚ CRÎȘAN Dan
2014 On the Two-Room Dwelling from Precinct IV of the Early Medieval Fortification in Dăbâca (Cluj County) and the Chronology of the First Stage of Fortification. *Ziridava*, 28. 173–182.
- BÁLINT Csanád
1995 *Kelet, a korai avarok es Bizánc kapcsolatai*. Régészeti tanulmányok. (Magyar Őstörténeti Könyvtár) Szeged.
- BĂTFŐI, Dorin-Liviu
2004 *Petru Groza, ultimul burghez*. O biografie. Editura Compania, București.
- BELLOC, Hilaire
2012 *Europe and the Faith*. Black House Publishing Ltd. London, 245 p.
- BENKŐ Elek
1994 Doboka. In: *Korai magyar történeti lexikon (9–14. század)*. Főszerk.: Kristó Gyula, Budapest, 169.
- BENKŐ Loránd
2004 Doboka és társai. *MNy*, 99. 393–412.
- BEREND, Nora – URBAŃCZYK, Przemysław – WISZEWSKI, Przemysław
2013 *Central Europe in the High Middle Ages: Bohemia, Hungary and Poland, c. 900–c. 1300*. (Cambridge Medieval Textbook), Cambridge University Press, New York.
- BÍRÓ Annamária
2011 Nemzetek Erdélyben. August Ludwig Schlözer és Aranka György vitája. *ETF* 272. Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár.
- BOIA, Lucian
1999 *Történelem és mítosz a román köztudatban*. Kriterion, Bukarest–Kolozsvár.
2011 *Capcanele istoriei*. Elita intelectuală românească între 1930 și 1950. Humanitas, București.
2013 *Miért más Románia*. Koinónia.
- BÓNA István
1970 [316. jegyzet] In: Györffy György: A honfoglaló magyarok települési rendjéről. *ArchÉrt* 97/1. 191–242.
1988 Monostorok, templomok, templom körüli temetők. In: *Erdély története I*. Főszerk.: Köpeczi Béla. Akadémiai Kiadó, Budapest.
1998 *Az Árpádok korai várairól* 2. Ethnica, Debrecen.
2001 Erdély a magyar honfoglalás és államalapítás korában. In: *Erdély a keresztény Magyar Királyságban*. Szerk.: Dávid Gyula. *ETF* 231. 68–96.
- BOTTONI, Steffano
2014 *A várva várt Nyugat*. (Magyar Történelmi Emlékek – Értekezések.) MTA Történettudomány Intézet, Budapest.
- CURTA, Florin
2001 Transylvania around AD 1000. In: *Europe around the Year 1000*. Ed.: Urbanczyk, Pr. Warsaw, 141–165.
2002 Transilvania în jurul anului 1000. *EphNap* 12. 267–288.
- CRETTEIER Károly
1943 A dobokai vár. *Közlemények*, 3. 197–208.
- CSAPODI Csaba
1978 *Az Anonymus-kérdés története*. Magvető Kiadó, Budapest.
- DAICOVICIU, C. Constantin
1971 “Romanitatea scitică” la Dunărea de Jos. *ActaMN* 8. 187–195.
- DOBOS Alpár
2014 Gepizii din Transilvania în epoca avară timpurie din perspectiva arheologiei. Probleme legate de cercetarea cimitirelor cu morminte dispuse în șiruri paralele. *ActaMP* 35. 247–270.
- FEHÉRTÓI Katalin
2001 Csanád apja Doboka. A Gesta Hungarorum egy vitatott kérdése. *MNy* 97/1. 15–28.
- FELD István
1990 Megjegyzések a tudományos várkutatás módszertanához (Hozzászólás Sándorfi György vitacikkéhez). *Műemlékvédelem* 34/3. 129–138.
- GOMBOCZ Zoltán – MELICH János
1916 *Magyar Etymologiai Szótár*. Lexicon Critico-Etymologicum Linguae Hungaricae, Budapest.
- GYÖRFFY György
1975 Système des résidences d’hiver et d’été chez les nomades et les chefs hongrois au Xe siècle. *AEMA*, 45–153.
- HANKISS Elemér
2000 A magyar társadalom értékrendjének felemás modernizációja. In: *Magyarország társadalomtörténete*. Szerk.: Fokasz Nikosz – Örkény Antal. Új Mandátum, Budapest, 325–331.
- HODOR Károly
1837 *Doboka vármegye természeti és polgári esmértetése. Köre metszett pecsétjével s földabroszával*. Kolozsvárott.

- HÓMAN Bálint–SZEKFŰ Gyula
1935 *Magyar történet* 2. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.
- HOREDŦ, Kurt
1986 *Siebenbürgen im Frühmittelalter*. R. Habelt, Bonn.
- IAMBOR, Petru
1984 Donjonul cetății Dăbâca. *ActaMN* 21. 197–200.
1985–1986 Vase cu gît canelat descoperite în așezări feudale timpurii din Transilvania. *ActaMN*, 22–23. 589–598.
2005 *Așezări fortificate din Transilvania (sec. IX–XIII)*. Editura Argonaut, Cluj-Napoca.
- IORDAN, Iorgu
1963 *Toponimia românească*. Editura Academiei, București.
- IR
2010 *Istoria Românilor*, Vol. II–III. Ed.: Theodorescu, R., București.
- KÖNYÖKI József
1906 *Középkori várak, különös tekintettel Magyarországra*. MTA, Budapest.
- KŐVÁRY László
1866 *Erdély építészeti emlékei*. Stein J. Muz. Egly., Kolozsvár.
- KRAMMER, Johannes
1999–2000 *Sprachwissenschaft und Politik*. Die Theorie der Kontinuität des rumänischen und der balkanischen Ethno-Nationalismus im 20. Jh. *Balkan Archiv N. F. (Veitshöchheim)* 24–25., 105–163.
- KRISTÓ Gyula
1988 *A vármegyék kialakulása Magyarországon*. (Nemzet és Emlékezet) Magvető Könyvkiadó, Budapest.
2002 *A korai Erdély (895–1324)*. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár, 18.) Szeged.
- MADGEARU, Alexandru
2005 *The Romanians in the Anonymous Gesta Hungarorum*. Truth and Fiction. Academia Romana – Centru de Studii Transilvane, Cluj-Napoca.
- MĂGUREANU, Andrei
2007 Dezbateri privind etnogeneza românilor în anii '50. De la manualul lui Roller la Tratatul de Istorie. *SCIVA* 58/3-4. 289–321.
- MAR
2003 *Membrii Academiei Române – Dicționar* 3. Ed.: Rusu, N. Dorina. Editura Academiei Române București.
- MCR
1998 *Miturile Comunismului Românesc*. Ed.: Boia, L. Editura Universității București, București.
- MELICH János
1927 Doboka. *MNy* 23/3–6. 240–245.
- MITU, Sorin
1997 *Geneza identității naționale la românii ardeleni*. Humanitas, București.
- MITU, Sorin–MITU, Melinda
2014 *Ungurii despre români*. Nașterea unei imagini etnice. Polirom, Iași.
- MOÓR Elemér
1927 Eine Vorrichtung der ungarischen Sperrfischer-ei. *UJ* 7. 122–150.
- MORDOVIN Maxim
2010 *A vártartomány-szervezet kialakulása a Kelet-Közép-Európai államokban*. 10–12. századi központi várak a Cseh, Lengyel és Magyar Királyságban. Doktori disszertáció. Budapest.
2013 A honti ispánsági vár kutatása 2011-ben. *Comm ArchHung*, 123–150.
- NICULESCU, Alexandru Gheorghe
2011 *Culture-historical archaeology and the production of knowledge on the ethnic phenomena*. Dacia, N. S. 55. 5–24.
- NYÁRÁDI Zsolt–GÁLL Erwin
2015 Az Erdélyi-medence „nyugatiasodása”. Migráció és/vagy akkulturáció? Hajtú-viselet a 12. századi Erdélyi-medencében. In: *Hadak Útján XXIV*. A népvándorlaskor fiatal kutatóinak XXIV. konferenciája. Esztergom 2014. november 4–6. Szerk.: Major B.–Türk A. A., Budapest – Esztergom, s. a.
- PAIS Dezső
1926 *Magyar Anonymus*. (A Napkelet könyvtára, 14.) Budapest.
- PAULER Gyula
1893 *A magyar nemzet története az Árpád házi királyok alatt*. I–II. M. T. Akadémia Könyvkiadó-Vállalata, Budapest.
- PASCU, Ștefan
1971 *Voievodatul Transilvaniei*. Vol. I. Editura Dacia, Cluj.
- PASCU, Ștefan – RUSU, Mircea – IAMBOR, Petru – EDROIU, Nicolae – GYULAI, Paul – WOLLMANN, Volker – MATEI, Ștefan,
1968 Cetatea Dăbâca. *ActaMN* 5. 153–202.

- PERȘOIU, Ioan
2010 *Reconstituirea evoluției geomorfologice în Holocen a văii Someșul Mic*. Doktori dolgozat. Kézirat. Al. I. Cuza Egyetem, Iași.
- PINTER, Karl Zeno
2007 *Spada și sabia medievală în Transilvania și Banat (secolele IX–XIV)*. Editura Altip, Sibiu.
- POPA, Radu
1991 Observații și îndreptări la istoria României din jurul anului O Mie. *SCIVA* 41/3-4.153–188.
- RĂDVAN, Laurențiu
2010 *At Europe's Borders. Medieval Towns in the Romanian Principalities*. Ed.: Curta, Fl. Brill, Leiden–Boston.
- RUSU, Adrian Andrei
1998 Arheologia cetăților medievale ale Transilvaniei. *ArhMed*, 2. 5–19.
2005 *Castelarea carpatică*. Editura Mega, Cluj-Napoca.
- SRH
1999 *Scriptores rerum Hungaricarum*. I–II. Edendo operi preafuit Emericus Szentpétery. Szovák K.–Veszprémy L. kiegészítéseivel. Budapest.
- SÁNDOR György
1989 Várak a X. században Magyarországon (Észrevételek Kristó Gyula: A vármegyék kialakulása Magyarországon c. munkájához.). *Műemlékvédelem* 33/1. 19–26.
- SCHRAMM, Gottfried
1997 *Korai román történelem*. Nyolc tézis a délkelet-európai kontinuitás helyének meghatározásához. Csokonai Kiadó, Debrecen.
- STROBEL, Karl
2005–2007 Die Frage der rumänischen Ethnogenese: Kontinuität – Diskontinuität im unteren Donaunraum in Antike und Frühmittelalter. *Balkan Archiv* N.F. 30–32, 61–166.
- SZABADOS György
2011a *Magyar államalapítások a IX–XI. században*. Előtanulmány a korai magyar állam történelmének fordulópontjairól. (Szegedi Középkor-történeti Könyvtár, 26.) Szegedi Középkorász Műhely, Szeged.
2011b Magyar államalapítás a IX. században. Államszervezési modellek a „De Administrando Imperio” szövegében. *AHSzeg*, CXXXII. 3–19.
- 2013 Szent István király ellenfeleiről. In: Ünnepi kötet Dr. Blazovich László egyetemi tanár 70. születésnapjára. Szerk.: Balogh Elemér – Homoki-Nagy Mária. *AJPSzeg* Tom. LXXV. 609–621.
- TAGÁNYI Károly – RÉTHY László – KÁDÁR József et al.
1900 *Szolnok-Doboka vármegye monographiája*. Nyomtatott Demeter és Kiss Könyvnyomdájában, Deés.
- TAKÁCS Miklós
2011 *A középkor régészete az észak-balkáni térségben – párhuzamos és összehasonlító vizsgálat*. Az akadémiai doktori értekezés tézisei. Budapest–Érd.
- TÓTH Gergely
2013 Bél Mátyás és a *Scriptores Rerum Hungaricarum*. *TSz* 55. 593–617.
- TRIGGER, Bruce
1990 *A History of Archaeological Thought*. Cambridge University Press, Cambridge.
- ȚIPLIC, Ioan Marian
2007 *Istoria fortificațiilor medievale timpurii din Transilvania (927/934–1257) între mit, naționalism și arheologie*. Institutul European, Iași.
- VÁCZY Péter
1938 Gyula és Ajtony. In: *Emlékkönyv Szentpétery Imre születése hatvanadik évfordulójának ünnepére*. Szerk.: Kumorovitz Lajos Bernát – Szilágyi Loránd. Pécs, 475–506.
- VĂTĂȘIANU, Virgil
1959 *Istoria artei feudale în țările române*. I. Arta în perioada de dezvoltare a feudalismului. Editura Academiei R. P. R.
- VIDA, Tivadar
2008 Conflict and coexistence: the local population of the Carpathian Basin under Avar rule (sixth to seventh century). In: *The Other Europe in the Middle Ages: Avars, Bulgars, Khazars and Cumans*. East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450–1450, 2. Ed.: Curta, Curta with the assistance of Kovalev, Roman. Brill, Leiden – Boston, 13–46.
- WIECZOREK, Alfred–HINZ, Hans-Martin (Hrsg.)
2000 *Europas Mitte um 1000*. Vol. 1–2. Konrad Theiss Verlag, Stuttgart.

Erwin Gáll

**DOBOKA IN THE “HISTORY”
FROM *GELOU* TO KING STEPHEN I, AND FROM *DHOLBOKU* TO DOBUKA
AN ÁRPÁD AGE CASTLE COMPLEX IN THE FETTER OF
THE 19TH -21ST CENTURY INTERPRETATIONS**

Except for Károly Crettier's small-scale excavation in 1942 it was more than 50 years ago that the systematic excavations began in the Dăbâca/Doboka castle complex situated in the valley of Lónya Stream belonging to the Valley of the River Someșul Mic/Kis-Szamos, which was defined as a former castle by József Könyöki in 1906. Compared to the research and interpretation phase of the study of another power centres in Middle-Eastern Europe, the archaeological field research and theoretical study of Dăbâca/Doboka (together with

the other early medieval Transylvanian power centres) lag behind on the scientific scale. Unfortunately, the archaeological research began in the 1960s with a misleading preconception, consequently, based on only one single source the leading archaeologists considered the excavated finds at the Dăbâca/Doboka site even after three excavations seasons as objects that had belonged to the military-political centre of the legendary *Gelou*. The present study focuses on the phases of the research and on the different interpretations of the castle system.